

ÖZKAN, Abdurrahman - TOKER, Mustafa - AŞÇI, Ufuk Deniz (2020). Türkiye Türkçesi Söz Dizimi. Konya: Palet Yayınları. 236 s.

Sabire KARAAĞAÇ¹

Öz

¹ Araş. Gör., Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Konya/Türkiye

ORCID: [0000-0002-8223-2133](https://orcid.org/0000-0002-8223-2133)
Mail: sabire.527@gmail.com

Sorumlu Yazar:
Sabire KARAAĞAÇ

DOI: [10.5281/zenodo.12653632](https://doi.org/10.5281/zenodo.12653632)

Ay/ Yıl: Haziran/ 2024
Cilt: 2
Sayı: 1

Citation:
Karaağaç, S. (2024). ÖZKAN, Abdurrahman - TOKER, Mustafa - AŞÇI, Ufuk Deniz (2020). Türkiye Türkçesi Söz Dizimi. Konya: Palet Yayınları. 236 s.. *KİÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 57-61.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.12653632>.

“Türkiye Türkçesi Söz Dizimi” adlı çalışma, Prof. Dr. Abdurrahman ÖZKAN, Prof. Dr. Mustafa TOKER ve Prof. Dr. Ufuk Deniz AŞÇI tarafından hazırlanmıştır. Bu çalışmanın son baskısı Palet Yayınları’ndan 2020 yılının Ekim ayında neşredilmiştir. Çalışma, Ön Söz’den sonra sırasıyla Söz Dizimi, Cümle ve Cümle Öğeleri, Kelime Grupları, Cümle Çeşitleri, Cümle Tahlilleri, Kısaltmalar ve Taranan Eserler, Kaynaklar bölümlerinden oluşmaktadır. Eserde söz dizimi ile ilgili yapılar, bu yapıların cümledeki görevleri, yerleri; öğelerin özellikleri, nasıl kullanıldıkları ve neyi ifade ettikleri; cümlenin anlamı, anlamı değiştiren özellikler önce açıklanmış, sonra da edebî eserlerden tespit edilen örneklerle pekiştirilmiştir. Bir konunun farklı özellikleri alt başlıklarla tek tek açıklanmış ve açıklanan özelliklerle ilgili örnekler yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Türkçesi, Söz Dizimi, Cümle.

Abstract

The study titled "Türkiye Turkish Syntax" was prepared by Prof. Dr. Abdurrahman ÖZKAN, Prof. Dr. Mustafa TOKER and Prof. Dr. Ufuk Deniz AŞÇI. The last edition of this work was published by Palet Publications in October 2020. After the Preface, the study consists of Syntax, Sentence and Sentence Elements, Word Groups, Sentence Types, Sentence Analyzes, Abbreviations and Scanned Works and Resources sections respectively. In the work, structures related to syntax, the functions and places of these structures in the sentence; the features of the elements, how they are used and what they express; The meaning of the sentence and the features that change the meaning are first explained and then reinforced with examples from literary works. Different features of a subject are explained one by one under subheadings and examples of the explained features are given.

Key Words: Türkiye Turkish, Syntax, Sentence.

Giriş

Prof. Dr. Abdurrahman ÖZKAN, Prof. Dr. Mustafa TOKER ve Prof. Dr. Ufuk Deniz AŞÇI tarafından hazırlanan bu çalışmanın son baskısı Palet Yayınları'ndan 2020 yılının Ekim ayında neşredilmiştir. 256 sayfa olan eser, Türkiye Türkçesi söz dizimi kurallarının anlaşılır ve yararlanılabilir kaynak olması, örneklerle ve örnek tahlillerle alana kılavuzluk yapması için hazırlanmıştır. Eserde *söz dizimi ile ilgili yapılar, bu yapıların cümledeki görevleri, yerleri; öğelerin özellikleri, nasıl kullanıldıkları ve neyi ifade ettikleri; cümlelerin anlamı, anlamı değiştiren özellikler önce açıklanmış, sonra da edebî eserlerden tespit edilen örneklerle pekiştirilmiştir. Bir konunun farklı özellikleri alt başlıklarla tek tek açıklanmış ve açıklanan özelliklerle ilgili örneklere yer verilmiştir* (ÖZKAN vd. 2020: 9). Çalışma, *Ön Söz*'den sonra sırasıyla *Söz Dizimi, Cümle ve Cümle Öğeleri, Kelime Grupları, Cümle Çeşitleri, Cümle Tahlilleri, Kısaltmalar ve Taranan Eserler, Kaynaklar* bölümlerinden oluşmaktadır.

Çalışmanın *Söz Dizimi* adlı bölümünde söz diziminin tanımı açıklandıktan sonra bazı batı dillerinde (İng. syntax vb.) ve Osmanlı Türkçesi (ilm-i nahv vb.) ile Türkiye Türkçesinde (cümle bilgisi vb.) "söz dizimi" karşılığında kullanılan terimler parantez içinde verilmiştir. Söz diziminin incelediği birimler, bu birimlerin hangi özellikleri üzerinde durulduğu açıklanmıştır. Daha sonra söz dizimi, ses bilimi ve anlam biliminin birbirleriyle olan ilişkisi ve dil için önemi örnekler verilerek kısaca açıklanmıştır.

Cümle ve Cümle Öğeleri (12-46 s.) adlı başlık altında öncelikle cümle ve cümle öğelerinin her bir özelliği maddeler hâlinde açıklanmış ve örnekler verilerek sunulmuştur:

1.0.5. *Bir cümledeki kelime sayısı, anlatılan duygu ve düşüncenin durumuna göre değişir. Anlatılan duygu ve düşüncenin durumuna göre cümleler kısa veya uzun olabilir. Cümledeki her kelime sayısını ihtiyaçlar belirler.*

Okudular.

Kendi hikâyelerini / okudular.

Öğrenciler / kendi hikâyelerini / okudular.

Sınıfta / öğrenciler / kendi hikâyelerini / okudular. (s. 13)

Bu bölümde cümlelerin öğeleri için ayrı başlıklar açılmıştır. Öğeler -yüklem, özne, nesne, yer tamlayıcısı, zarf (zarf tümleci), cümle dışı öğeler- açıklanırken maddeler hâlinde özellikleri verilerek her madde çeşitli örnekler ile desteklenmiştir. Verilen örneklerin alıntılandığı eserlerin kısaltması da parantez içinde verilmiştir. Örnek:

1.1.5. *Yüklem tek kelimedenden oluşabileceği gibi kelime grubundan da oluşabilir:*

*Geçindirmek ve yetiştirmek zorunda olduğu beş çocuğu **vardı** ve yarın bir savaş olsa nasıl ayakta duracaklarını bilemediğini **söylüyordu**. (LT, 26)*

*Onun için utanmak, **kendi kendinden nefret etmenin eşitidir**. (Y, 131) (s. 19)*

***Kelime Grupları** (47-125 s.) adlı bölüm çalışmanın en kapsamlı bölümüdür. Burada öncelikle kelime grupları ile ilgili genel özellikler maddeler ve örnekler eşliğinde açıklanmıştır:*

2.0.4.2. *Kelime grupları belirtme gruplarıdır, yargı bildirmezler.*

Yalının ilk katında, / kendine mahsus bir daireciği / vardır.

Dondurucu soğuğu iliklerinde duyarak / kalın paltosuna / sarındı.

2.0.4.3. *Grubu meydana getiren kelimeler ekli veya eklessiz bir araya gelip birbirlerinin anlamlarını bütünleştirirler.*

*İkisini **bir mektebe** yollamıştık.*

***Bayrama benzer bir gündü.** (s. 49)*

2.0.4.7. *Kelime grupları ikiden fazla kelimedenden oluşmuşsa kelime grubu içinde başka kelime grupları da bulunabilir.*

***Arabann ön tarafına / uzun boylu bir adam / binmişti.** (s. 51)*

Kelime grupları, isim tamlaması, sıfat tamlaması, tekrar grubu, özel isim grubu, birleşik fiil, fiilimsi grupları, edat grubu, ünlem grubu, bağlama grubu, unvan grubu, sayı grubu ve kısaltma grupları olmak üzere 12 başlık altında ele alınmıştır.

Her bir kelime grubu maddeler hâlinde ve örnekler ile birlikte açıklanmıştır. Örneğin sıfat tamlaması açıklanırken öncelikle tanımı, hangi unsurlardan oluştuğu (=sıfat unsuru + isim unsuru)

verildikten sonra sıfat tamlamasının özellikleri maddeler hâlinde açıklanmış ve her madde altında pek çok örnek verilerek konunun pekiştirilmesine olanak sağlanmıştır.

Bu bölümde dikkati çeken özellikler şu şekildedir:

İsim tamlaması bahsinde konu açıklanırken Köktürkçe dönemindeki tamlamalara da (Türük bodun “Türk halkı” vb.) atıfta bulunulmuştur. Ayrıca belirtili ve belirtisiz isim tamlamaların özellikleri ayrıntılı şekilde açıklanmış ve bir tablo aracılığıyla aralarındaki farklar karşılaştırmalı olarak sunulmuştur.

Bazı kaynaklarda “*evin kapısının kolu*” gibi yapıların *zincirleme isim tamlaması* olarak değerlendirildiği belirtildikten sonra içerisinde birden fazla isim tamlaması bulunan isim tamlamasını zincirleme isim tamlaması olarak isimlendirmenin gerekmediği, tamlayanın ekli veya eksiz olmasına göre isimlendirmenin daha doğru olduğu ifade edilmiştir.

Yine bazı kaynaklarda “takısız (eksiz) isim tamlaması” olarak değerlendirilen *altın bilezik*, *armut kafa* gibi kullanımlar *sıfat tamlaması* olarak ele alınmıştır. Çünkü tamlayan bir ismi nitelemekte ve onun bir özelliğini ortaya koymaktadır. Ayrıca “-DAN biri/bazısı” yapıları da (çocuklardan biri vb.) sıfat tamlaması olarak değerlendirilmiştir.

Konunun sonunda isim tamlamalarındaki bozulmalar, bu bozulmaların nedenleri ve doğru kullanımları açıklanmıştır. İsim tamlamalarının *tamlanan unsurun ekinin düşürülmesiyle oluşan bozulmalar* (Tekirdağ<Tekir dağı vb.) ve *tamlayan ve tamlanan unsurların yer değiştirmesi ile oluşan bozulmalar* (Otel Murat<Murat Oteli vb.) olarak iki şekilde ortaya çıktığı belirtilir.

Pek çok kaynakta “ikileme grubu” olarak işlenen yapı, bu eserde ikiden fazla da tekrar olabileceği gerekçesiyle *tekrar grubu* olarak adlandırılmıştır.¹ Bu bölümde tekrar grubunun fonksiyonları (kuvvetlendirme, çokluk, devamlılık, ortalama ve beraberlik) örnekler verilerek açıklanmıştır. Tekrar gruplarının anlamları dikkate alınarak oluşturulan bir sınıflandırma da yer almaktadır: *Aynen tekrarlar* (*koşa koşa*), *eş veya yakın anlamlı tekrarlar* (*eğri büğrü*), *zıt anlamlı tekrarlar* (*gece gündüz*), *ilaveli tekrarlar* (*okul mokul*).

Özel isim grubu “asıl özel isim grubu” ve “sonradan özel isim grubuna dönüşen yapılar” olmak üzere iki alt başlık altında ele alınmıştır. Asıl özel isim grubunu oluşturan yapılar (Mehmet Akif Ersoy vb.) doğrudan bir şahsa isim olan yapılardır. Fakat pek çok kaynakta *Mehmet Akif Ersoy* gibi kullanımlar birleşik isim, birleşik isim grubu ya da birleşik ad öbeği şeklinde isimlendirilmiştir.² Sonradan özel isim grubuna dönüşen yapılar ise kendi içerisinde üç alt başlığa ayrılmaktadır: unvan grubuyla oluşan özel isim grubu (Evliya Çelebi vb.), sıfat tamlaması kalıbıyla oluşan özel isim grubu (İkinci Murat vb.), ilgi grubu kalıbıyla oluşan özel isim grubu (Çavuş’un Ömer vb.).

Birleşik Fiil, *asıl yardımcı fiillerle kurulan birleşik fiiller* (sabret-, hasta ol-, karar kıl-, banyo yap- vb.), *bir yanı sıra sıfat-fiil bir yanı yardımcı fiil olan birleşik fiiller: karmaşık fiiller* (gitmiş bulun-, gelmez ol- vb.), *bir yanı sıra zarf-fiil olan birleşik fiiller: tasvir fiilleri* (düşeyaz-, çıkagel- vb.) ve *bir yanı sıra isim bir yanı esas fiil olan birleşik fiiller* (kafa tut-, meydan oku-) olmak üzere dört alt başlık altında incelenmiştir. Bu kısımda isim-fiillerle oluşturulan birleşik fiillere de yer verilmiştir (s. 86).

Fiilimsi grupları da *sıfat-fiil grubu* (*yola çıkan kişiler kayboldu vb.*), *zarf-fiil grubu* (*bana gülerек yanımdan uzaklaştı vb.*) ve *isim-fiil grubu* (*buraya gelmeyi hiç istemedi vb.*) olarak üç alt başlık altında değerlendirilmiştir.

Bağlama grubu bahsinde bu grubun oluşmasını sağlayan unsurlar şu şekilde formüle edilmiştir:

1. isim unsuru + bağlaç + isim = *iyi ama vefasız*
2. bağlaç + isim unsuru + bağlaç + isim unsuru + ... = *hem elma hem erik*
isim unsuru + bağlaç + isim unsuru + bağlaç + ... *eli de ayağı da*

Unvan grubu da *şahıs ismi* + *unvan veya akrabalık ismi* (Bilge Kağan, İsmail dede vb.) ve *makam, görev ismi* + *şahıs ismi* (Vali Cemal, Kaymakam bey vb.) olmak üzere iki şekilde ele alınmıştır.

Kısaltma Grupları bahsinde öncelikle kısaltma gruplarının tanımı ve genel özellikleri madde madde açıklanmış ve her madde altında çeşitli örnekler sunulmuştur. Örneğin “isnat grubu” anlatılırken

¹ Örneğin Dede Korkut metinlerinde üçleme, dörtleme örnekleri yer almaktadır.

² Bu tür yapıları özel isim grubu olarak adlandırmanın daha uygun olacağını Abdurrahman ÖZKAN, “ÖZKAN, A. (2018). Bir Söz Dizimi Terimi: Özel İsim Grubu. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*(43), 1-11.” adlı makalesinde ayrıntılı olarak ele almıştır.

tanımı ve hangi unsurlardan oluştuğu (isim (+iyelik eki) + isim) verildikten sonra örnekler ile özellikleri açıklanmıştır. Kısaltma grupları *isnat grubu*, *yükleme grubu*, *yönelme grubu*, *bulunma grubu*, *uzaklaşma grubu*, *vasıta grubu*, *eşitlik grubu*, *ilgi grubu* ve *kısaltmış (klişeleşmiş) yapılar* olmak üzere 9 başlık altında ele alınmıştır.

Diğer kaynaklarda hiç bahsedilmeyen ya da *dayanma grubu*, *yükleme öbeği*, *iyelikli ad öbeği* gibi farklı isimlerle ele alınan *isnat grubu*, “başı açık, ayak yalın” vb. yapılarda isnat söz konusu olduğu gerekçesiyle çalışmada bu isimle değerlendirilmiştir. Bazı araştırmacılar tarafından sıfat tamlamasının ters çevrilmiş şekli olarak görülen “gözü açık, başı açık” vb. yapılar bu çalışmada isnat grubu başlığı altında işlenmektedir.³

benim ev, sizin hanım gibi kullanımlar bazı kaynaklarda sıfat tamlaması olarak adlandırılırken bu çalışmada ilgi hâli eki taşımaları ve yapılarında bir kısaltma olması gerekçesiyle *ilgi grubuna* dâhil edilmiştir.

Bazı kaynaklarda edat grubu olarak ele alınan +DAn sonra, +DAn önce/evvel (*kahvaltıdan sonra vb.*) gibi yapılar uzaklaşma grubu içerisinde değerlendirilmiştir.

Üç ve üçten fazla kelimededen oluşan kelime gruplarında -fiilimsi ve bağlama grupları hariç-toplam kelime grubu sayısını belirlemek için **kelime sayısı - 1 = kelime grubu sayısı** formülünün uygulanabileceği belirtilmiştir.

Cümle Çeşitleri (127-152 s.) adlı bölümde öncelikle cümleler; yapısına (basit, birleşik, sıralı) yüklem türüne (fiil, isim), yüklem yerine (kurallı, devrik) ve anlamına (olumlu, olumsuz, soru) göre bir tasnife tabi tutulmuştur. *Birleşik cümle* de kendi için de *şartlı birleşik cümle*, *iç içe birleşik cümle* ve *ki’li birleşik cümle* olmak üzere üç alt başlığa; *sıralı cümleler* ise *bağımlı sıralı cümle* ve *bağımsız sıralı cümle* olarak iki alt başlığa ayrılmıştır.

Tasniften sonra yapısına göre cümleler ile ilgili tartışmalara yer verilmiş ve cümle çeşitleri maddeler ve örnekler ile açıklanmıştır. Bazı kaynaklarda birleşik cümle içerisinde değerlendirilen ve içinde isim-fiil, sıfat-fiil ve zarf-fiil bulunduran cümleler fiilimsilerin yargı bildirmedikleri gerekçesiyle basit cümle içerisinde değerlendirilmiştir.

Cümle Tahlilleri (153-221 s.) adlı bölümde 54 adet örnek tahlil yer almaktadır. Pek çok kaynaktan -roman, şiir, hikâye, gezi yazısı vb.- örneğe yer verilmiştir. Tahlil örneklerinde önce cümlelerin ham hâli verilmiş ve cümlelerin hangi eserden alındığı parantez içinde belirtilmiştir. Daha sonra eğik çizgiler aracılığıyla cümle öğelerine ayrılmıştır. Kurallı olmayan cümlelerde cümle devrik yapıdan çıkarılmıştır. Böylece öğelerin ayırt edilmesine olanak sağlanmıştır. Bir cümledeki kelime gruplarının alt alta sıralanması da kelime gruplarının açık bir şekilde görülmesini temin etmiştir. Böylece okuyucuya pratik ve anlaşılır bir öğrenme imkânı sunulmuştur.

Kısaltmalar ve Taranan Eserler (223-228 s.) adlı bölümde terim kısaltmaları ile taranan kaynakların kısaltmaları mevcuttur. Ayrıca metinlerin alındığı eserler de üçüncü bir başlık altında künyeleri ile alfabetik bir şekilde verilmiştir.

Kaynaklar (229-236 s.) adlı bölümde yararlanılan kaynaklar; kitaplar (43), makaleler (70), terim sözlükleri ve yazım kılavuzları (10) şeklinde üç ayrı başlık altında verilmiştir. Geniş bir kaynakçadan istifade edilmiş olması dikkati çekmektedir. Ön Söz’de de ifade edildiği gibi konu ile ilgili bütün kitaplara ve makalelere ulaşılmaya çalışılmıştır.

Özetlemek gerekirse çalışmada her konu ele alınırken maddeler hâlinde, bol örneklerle ve anlaşılır bir dille açıklanmıştır. Örnekler Türkiye Türkçesi edebî dilinde yayımlanmış eserlerden seçilmiş ve her örneğin sonuna alıntı yapılan eserin kısaltması parantez içinde eklenmiştir. Örneklerin bol ve çeşitli kaynaklardan alınmış olması konunun anlaşılması bakımından önemlidir. Gerekli görülen yerlerde dipnota başvurulması hem konuya açıklık getirmiş hem de okuyucunun muhakeme etmesine olanak sağlamıştır. Çünkü özellikle dipnotlarda farklı görüşlere, tartışmalara ve bunlarla ilgili değerlendirmelere yer verilmiştir. Yazarlar kendi görüşlerini de gerekçeleri ile beraber sunmuştur. Yer

³ Abdurrahman ÖZKAN, daha önce kısaltma gruplarını ve isnat grubunu ayrıntılı olarak şu makalelerinde ele almıştır:

ÖZKAN, A. (2004). Türkiye Türkçesinde Kısaltma Grupları. *İnsan Bilimleri Araştırmaları*. Yıl: 6, Sayı: 11, 127-144.

----- (2004). Türkçe Sözlük’teki Kısaltma Grupları. *İnsan Bilimleri Araştırmaları*. Yıl: 6, Sayı: 12, 174-179.

----- (2001). İsnat Grubunun Yapısı ve Görevleri. *İnsan Bilimleri Araştırmaları*. Yıl: 3, Sayı: 5-6, 1-18.

yer karşılaştırılma yapılmıştır. Çalışmada terim kargaşasını önlemek için genel kabul gören terimler tercih edildiği görülmüştür. Ayrıca yapılar çoğu zaman formüllerle ifade edilmeye çalışılmıştır. Bu çalışmayı Türklük bilimine sunan Prof. Dr. Abdurrahman ÖZKAN, Prof. Dr. Mustafa TOKER ve Prof. Dr. Ufuk Deniz AŞÇI hocalarımıza verdikleri emeklerden dolayı teşekkürü borç biliriz.

Kaynakça

Özkan, A., Toker, M. & Aşçı U. D. (2020). *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*. Palet Yayınları.

Genişletilmiş İngilizce Özet

The study titled "Türkiye Turkish Syntax" was prepared by Prof. Dr. Abdurrahman ÖZKAN, Prof. Dr. Mustafa TOKER and Prof. Dr. Ufuk Deniz AŞÇI. The last edition of this work was published by Palet Publications in October 2020. After the Preface, the study consists of Syntax, Sentence and Sentence Elements, Word Groups, Sentence Types, Sentence Analyzes, Abbreviations and Scanned Works and Resources sections respectively. In the title of Syntax, the definition of syntax, the units examined by syntax and the features of these units are emphasized. Then, the relationship between syntax, phonology and semantics and their importance for language are briefly explained by giving examples. Under the title of Sentence and Sentence Elements, the characteristics of sentences and sentence elements are first mentioned. While the elements - predicate, subject, object, locative complement, adverb (adverbial complement), non-sentence elements - are explained, their properties are given in the form of articles and each article is supported with various examples. The section called Word Groups constitutes the most comprehensive part of the study. Here, first of all, the general characteristics of word groups are explained with articles and examples. In the section called Sentence Types, sentences are classified according to their structure (simple, compound, sequential), type of predicate (verb, noun), place of predicate (regular, transpose) and meaning (positive, negative, interrogative). The compound sentence has three subheadings: conditional compound sentence, nested compound sentence and compound sentence with ki; Sequential sentences are divided into two subheadings: dependent serial sentences and independent serial sentences. In the Sentence Analysis section, examples from many sources - novels, poems, stories, travel writings, etc. - are included. In the analysis examples, the raw form of the sentence is given first and the work from which the sentence is taken is indicated in parentheses. It is then separated into sentence elements using forward slashes. In the section called Abbreviations and Scanned Works, there are abbreviations of terms and abbreviations of the scanned sources. In addition, the works from which the texts are taken are given alphabetically with their imprints under a third heading. Sources used in the section called Resources: They are given under three separate headings: books (43), articles (70), glossaries and spelling guides (10). In summary, the structures related to syntax in the work, the functions and places of these structures in the sentence; the features of the elements, how they are used and what they express; the meaning of the sentence and the features that change the meaning are first explained and then reinforced with examples from literary works. Different features of a subject are explained one by one under subheadings and examples of the explained features are given.